

Teoriden Mücadeleye Müşterekler Siyaseti

Hazırlayanlar: Erkin Erdoğan, Nuran Yüce, Özdeş Özbay

Teoriden Mücadeleye Müşterekler Siyaseti

Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği, Kasım 2018, İstanbul

Ekolojik Ortaklaşımalar (Müşterekler) ve Türkiye’de Uygulanan Çitleme Politikaları

Aykut Çoban

Müşterekler (ortaklaşımalar, the commons) körün fili tanımlamasına benzer bir içeriğe büründürüldü. Bu sayede kavram yaygın bir popülerlik de kazandı. Ama herkesin dilediğince anlam yüklediği bir ‘kavramla’ bilimsel bir tartışma yürütmek olanaksız. Kaldı ki aynı kavramdan yola çıkan Ostrom Hardin’den, Marksistler ise her ikisinden de perspektiflerini ayırıyorlar. Oysa bu gibi kuramsal ayrımları vurgulayan metinlerde bile zaman zaman ortaklaşım ‘herkesin serbestçe kullandığı kaynak’ anlamına indirgenmektedir. İsteyen böyle de yaklaşabilir ama dönüp dolaşp Hardin’in görüşü ortaklaşım olarak önümüze konulacaksa kuramsal ayrımlarla uğraşmanın hiç gereği de yok.

Ortaklaşım ve çitleme ikiz kavramlar. Ortaklaşımı nasıl kavramlaştırdığımız, çitlenenin belirlenmesini sağlar. Çitleme emekçi toplulukların ortaklaşımının ellerinden alınmasıyla ilgili. Ortaklaşım olan durumda, sermayenin genellikle devletin yardımıyla gerçekleştirdiği el koyma eylemidir çitleme. Bunun yanında, ortaklaşımın bulunmadığı ama halkın/herkesin kaynağa serbest erişimi durumunda gerçekleştirilen el koymayı, ortaklaşımına dönüştürme olasılığı ve potansiyeli yok edildiği için çitleme etkisi olarak adlandırıyorum.

Yazıda önce ortaklaşım kavramı ve kuramları üzerinde durulacak. Ortaklaşım, çitleme ve çitleme etkisi açıklığa kavuşturulacak. Tartışma, yazının konusuna uygun olarak ekolojik ortaklaşımlara odaklıdır. Daha sonra Türkiye’deki çitleme ve çitleme etkisi yaratan yasal düzenlemeler ve uygulamalar incelenecek. Örnekler arasında meralar, yaylalar, ormanlar, sular ve kıyılar bulunuyor.

Ortaklaşım (müşterek) kavramı

‘Commons’ sözcüğü Türkçede orta malı, ortak varlık, ortak alanlar ve son yıllarda yaygın olarak müşterekler sözcükleriyle karşılanıyor. Arapçada bir sıfat olan müşterek sözcüğünden -ler Türkçe çoğul ekiyle ad türetmenin uygunluğunu dilbilimciler tartışınlar. Şurası bir gerçek ki çoğumuz ‘müşterek menfaat’ demiyoruz, ortak çıkar dururken. Kimse, ortaklık yerine ‘müşareket’ demiyor. Dildeki bu yenilenmeyi gözettiğimizde, kaybolmaya yüz tutmuş müşterek sözcüğünü yeniden diriltmek yersiz, kanımca.

Bu bakımdan, ‘commons’ karşılığı olarak **ortaklaşım** sözcüğünü kullanmayı yeğliyorum. Ortaklaş-ım önerisi, yarat-ım, yönet-im, paylaş-ım, yaz-ım sözcüklerindeki gibi, -ım son ekiyle eylemden ad türetme ilkesine dayanır. Ortaklaşımındaki ortak-laş, ortak hale getirme işini de çağrıştırıyor. Buradan giderek, ‘commoning’ **ortaklaştırma**, ‘commoners’ **ortaklaştrınlar**, ‘commonism’ **ortaklaşımıcılık** sözcükleriyle karşılanabilir. İngilizcede aynı kökten gelen ‘communism’ (komünizm) için birkaç sözlükte önerilen ortaklaşıcılık sözcüğüyle ‘commonism’ (kamünizm) karşılığı olan ortaklaşımıcılık arasında bir ses benzeşmesi de bulunuyor.

Ortaklaşım dendiğinde geleneksel olarak akla gelen örnekler herkesin yararlandığı arazi, orman, mera, yaylak, kışlak, hava, akarsu, deniz, kıyı, yaya kaldırımı, çocuk oyun alanı, kent parklarıdır. Bunlara atmosfer, uzay, okyanus tabanı, internet, dil, bilgi gibi yeni örnekler eklendi. Bu gibi örnekleri kullananlara göre en geniş anlamıyla ortaklaşım, herkesin paylaştığı, herkesin olan ve herkesin sahip çıktığı her şeydir.

Oysa başkalarına göre ortaklaşım “birlikte-etkinlik olarak düşünölmelidir, birlikte-aidiyet, ortak-mülkiyet veya birlikte-sahip olma olarak değil.” O kadar ki, “*yalnızca* insanların pratik etkinliğinin şeyleri müşterek kılabileceğini, *yalnızca* bu pratik etkinliğin yeni bir kolektif özne üretebileceğini ve böyle bir öznenin bir hak sahibi olarak bu etkinlikten önce var olamayacağını söylemek gerekir” (Dardot ve Laval, 2018: 27-28).

En geniş tanımında ortaklaşım, herkesin yararlandığı fiziksel bir kaynağa, alana, varlığa ve onun herkesin yararlanmasına açık niteliği nedeniyle adeta doğal özüne indirgenir. Buna karşılık, bir ortaklaştırma pratiğini her ortaklaşımın koşulu sayan en dar anlamında ise ortaklaşım, toplumsal ilişkiye indirgenmiştir.

Ortaklaşımın, etkinliğin kolektif bir özne yaratmasıyla ancak varlık bulduğunu savunan daraltılmış ortaklaşım anlayışı bir doğa özcülüğü barındırmaz. Ama siyasal bir tıkanma içeriyor: Böyle kavrandığında, erişime açık alanların sermaye ve devlet tarafından el konularak halkın erişimine kapatılması girişimlerine karşı, herkese dahil sıradan insanlar siyasal talepler ileri süremeyecektir. Çünkü aynı etkinliği katılanlar kolektif

özne olarak ortaklaşımı kuracaklar ki onunla ilgili koruma ve kollama yükümlülükleri doğsun. Bu durumda, kolektif bir özne olmamakla birlikte çeşitli toplumsal etkinliklerle ve eylemlerle ilişkilendiği, yukarıda sayılan mera, orman, kıyı gibi yerlerin çitlenmesine ya da çitlenme etkisine maruz bırakılmasına karşı duyarlı toplulukların siyasal taleplerde bulunmasının meşruiyeti de sorgulanacaktır.

Ortaklaşım için zayıf ya da güçlü olsun, ortaklaştırma olmalı. Ama yalnızca belirli bir ortaklaştırma ortaklaşımın koşulu olduğunda, ortaklaşım siyaseti dar tanım nedeniyle nadir ama parlak bir ortaklaştırma pratikleri alanına hapsolacaktır. Özellikle de ortaklaştırmanın ya da birlikte iş yapmanın nasıl kavrandığı buradaki siyasal denklemin belirleyicidir. Orman köyünün ormandan yararlanırken genel kabul görmüş geleneksel kural ve yaptırımları mı, bir yönetim modeliyle balıkçılık etkinliği mi yoksa meta üretmeyen bir kolektif üretim ve bölüşüm işi midir ortaklaştırma? Bu tartışmayı sonraya bırakalım. Şimdilik şu kadarıyla yetinelim: Ortaklaştırma ortaklaşımın koşulu iken ortaklaştırma kavrayışı, şu niteliklerin tümü aynı anda bulunmalı diyen maksimalist bir anlayıştan türerse ortaklaşım siyasetinin alan hakimiyeti daralır.

Ortaklaşım kuşkusuz birlikte-etkinliktir ama bu, insanların halaya durması, maç yapması türünden bir etkinlik de değildir. Ortaklaşım, insan topluluğunun fiziksel bir varlıkla toplumsal ilişkisidir. İlişki kurulan, bir orman ekosistemi, balıkçılık alanı, tarım arazisi ya da bir yapıntı olarak kent parkı olabilir. Bu fiziksel varlık hesaba katılmadığında, insanların ilişkisinin konusu yok olur. Dolayısıyla ortaklaşım konusunu yitirince geriye, herhangi bir topluluk etkinliği kalır. Öte yandan insanların yararlanma ve yükümlülükle biçimlenen bir ilişkisinin olmadığı ağaçlar kümesi ormandır, ama ortaklaşım değildir. Aynı biçimde okyanus tabanı, adı üstünde şimdilik okyanus tabanıdır (contra Ostrom). Bir başka deyişle, ekolojik ortaklaşım ne yalnızca insandan bağımsız verili doğa varlığından, ne de yalnızca bu varlıktan bağımsızlaştırılmış toplumsal etkinlikten oluşur. Onun, doğal ve toplumsal bileşenleri birbirinden ayrılamaz.

Ortaklaştırmaya konu olan doğa, yalnızca insanlar tarafından ve toplumsal ilişkilerle kurulan ve yalnızca kendileri için yükümlülük üstlendikleri bir şey de değildir. O, insan topluluğu yanında, insan dışındaki başka türlerin, canlı ve cansız varlıkların bir bütünlüğüdür. Bu açıdan bakıldığında ortaklaşım, yalnızca insan ilişkilerinin, insan-merkezli etkinliklerin bir alanı değildir. Örneğin ortaklaşımın çitlenmesi, insan topluluğunu olduğu gibi, çitlenen alanda insanla etkileşimi de olabilen diğer canlıların da etkinliklerini sınırlar ya da tümenden yok edebilir. Bu bakımdan, ortaklaşım toplumsal-doğal bir ilişkilendirilmedir.

Bu yazının konusu, doğal ortaklaşım. Ancak doğal ortaklaşım terimi sanki içinde toplumsal bir ilişki yokmuş izlenimi uyandırabilir. Oysa doğal ortaklaşım ekolojik ilişkiler bulunur, hem ekosistemin klasik tanımıyla organizmaların çevreleriyle ilişkileri anlamında, hem de ortaklaşımı oluşturan insanların o ilişkilerle ve yerel ekolojik koşullarla etkileşmesi anlamında. Bu nedenlerle, doğal ortaklaşım yerine *ekolojik ortaklaşım* daha uygun bir terimlendirmedir.

Kuramsal ayrımlar

Ortaklaşım süreçlerinde fiziksel varlıkla kurulan toplumsal ilişki değişik biçimlerde belirebilir. Bir başka anlatımla, insanların ortaklaşımında varlıkla ilişkilendiği etkinlik ve ortaklaşım kavrayışı farklılık gösterebilir. Kuramsal yaklaşımlar da bu çeşitlenmeyi yansıtıyor. Kuramsal tartışmaları iki kümeye ayırarak ele alabiliriz: Kaynağa odaklanan ve toplumsal ilişkiye odaklanan yaklaşımlar. Kaynaktan yola çıkanlar için örnek, Garrett Hardin'in düşüncesidir. Toplumsal ilişkiyi vurgulayanların bir kolu Elinor Ostrom gibi topluluğun katılımını öne çıkarırken, öbür kolu ortaklaşım pratiğini önemser.

Hardin'in anlayışında ortaklaşım, insanların erişime açık kaynakları kendi çıkarları doğrultusunda özgürce kullanmasını belirtir. Kullanan insanların sayısı (nüfus) sürekli artarken, kullanılan kaynak sınırlıdır, sonludur. Her insan kendi çıkarını gözeterek kullanma düzeyini sürekli artıracığı için bir süre sonra otlaklar, balıkçılık alanları, milli parklar gibi ortaklaşım aşırı kullanım nedeniyle kimseye yarar sağlamaz hale gelir. Aşırı kullanım kaynağın taşıma kapasitesini yok eder, kaynak yıkıma uğrar ve böylece Hardin'in "ortaklaşımın trajedisi" dediği olgu ortaya çıkar. Nüfus (yani kaynağa yoksulların erişimi) sürekli artacağı için bu trajedi kaçınılmaz. Trajediye yol açan ise ortaklaşımın kaynak kullanımında mutlak bir özgürlükle biçimlenmiş olmasıdır. Sorunu böyle ortaya koyunca, ona göre bir çözüm yolu, devlet mülkiyetinde olan erişime açık kaynakların kullanımına düzenlemelerle sınırlama getirmektir. Bununla birlikte 'serbest piyasaya' inanmış birisi olarak Hardin'in asıl önerisi, ortaklaşımın satılarak özel mülke dönüştürülmesidir. Çokluğun erişimine kapatıp, yalnızca mülk sahibinin erişimini sağlamak açık bir adaletsizlik yaratır. Ama o, toplumsal adaletsizliği, trajediye yani kaynağın yıkıma uğramasına yeğleyecektir (Hardin, 1968; 1998).

Görülüyor ki kaynağın örselenmesi sorunu, bir çitleme yöntemiyle ortaklaşım yok edilerek aşıyor! O artık ortaklaşım değil, sınır çizgileri çitle çevrilmiş, yalnızca mülk sahibinin ilişki kurduğu bir doğa varlığıdır.

Hardin'in ortaklaşımında insanların etkinliği, kapitalist rekabet koşullarında kendi çıkarını 'ençoklaştırmaya' çalışan Adam Smith'in takipçisi bireylerin doğal kaynakla kurduğu ilişkiyi anlatır. Bu ortaklaşım ilişkisi kurulan kaynakla ilgili bir toplumsal yükümlülük bulunmaz. Oysa bu varsayım her zaman geçerli değil. Geçmişten günümüze çoğu durumda, ortaklaşım olarak köy merasının, çeşmesinin, harman yerinin kullanım kuralları köy topluluğunca belirlenmiştir. Kuralların varlığı, Hardin'in trajediye gerekçe olarak sunduğu, gözetim ve sorumluluk olmaksızın mutlak bir özgürlükle kullanma ilkesinin geçerli olmadığını gösteriyor.

Kaldı ki sözcüğün tarihsel köklerine de toplumsal denetim ögesi kazanmış. İngilizcenin kökenbilim sözlüklerine göre 'commons' sözcüğü, 'communis'ten gelir. Kökündeki 'com' birlikte, ortak; 'munis' ise yükümlülük altında demek. Kökenbilimsel yoldan gidersek, 'commons' sözcüğünün, 'ortak yükümlülüğe konu olan' anlamı verdiği söylenebilir.

Nitekim topluluğun yükümlülüğünü dikkate alan Ostrom (1990), Hardin'in trajedi

görüşünü reddeder. Ostrom'a göre kural koyan ve yükümlülük yükleyen niteliklere sahip ortaklaşım örnekleri tarihsel olarak uzun ömürlü olmuştur. Dolayısıyla trajedinin çaresi olarak ya özelleştirme yapılması ya da Leviathan (devlet) müdahalesi ikilemini de kabul etmez. Üçüncü yol, topluluğun birlikte, katılımcı kaynak yönetimidir ve aslında ideal alternatif yol da budur. Hardin gibi onun da ilgisi ortak kullanılan kaynaklar (common pool resources) olmakla birlikte, kaynaktaki yıkımı engelleme adına kaynakla toplumsal ilişkiyi feda etmez Ostrom. Topluluğun kaynağı görece adil kullanması ve aynı zamanda koruması için kaynakla belirli bir toplumsal ilişki kurmasının çerçevesini araştırır. Birlikte yönetim etkinliği olarak ortaklaşım, söz konusu kaynağın kullanılması, korunması ve iyi koşullarda sürdürülebilmesi için onu kullananların kendi kurallarını oluşturdukları, sorumluluklarını kabul ettikleri ve yükümlülüklerini yerine getirdikleri bir sistemdir.

Ostrom'un ne piyasa ne devlet ama ikisine paralel üçüncü yol anlayışı, bazı yazarlarda bir ortaklaşım toplumu esinlenmesi yarattı. Bu görüşteki yazarlara göre (örn., Walljasper, 2015, Rowe, 2015), ortaklaşım toplumu, ideolojik olarak kapitalizmden ve sosyalizmden farklıdır. Ortaklaşım piyasadan farklı bir etkinlik pratiği olarak önemsenmekle birlikte, ortaklaşımın varlık bulduğu kapitalist toplumda emek sömürsünün, özel mülkiyetin, piyasa araçlarının terk edilmesi gibi talepler dile getirilmez. Özel mülkiyete değil, ortak alanda paylaşılan kaynakların özel mülkiyete geçirilmesine karşı çıkılır. Öte yandan, liberaller gibi devlet düzenlemesi düşmanlığı da yoktur. Devletin ortaklaşımını destekleyecek düzenlemeleri savunulur. Özcesi, böyle bir ortaklaşım toplumu yaklaşımı, kapitalizm varlığını korurken ortaklaşım pratiğini genişletmek için çaba gösterir. İlginçtir bu gibi görüşler kapitalizmde gerçekleşebilir gördükleri ortaklaşım siyasetini sosyalizmle bağdaşmaz bulurlar. Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin arkaik, merkezîyetçi, hiyerarşik olduğunun görüldüğü ve yerel çeşitliliğin göz ardı edildiği dile getirilir (örn., Bollier, 2015). Sanki kapitalizm ademi merkezîyetçi, heterarşik ve yerel çeşitlilik ilkeleriyle donanmış bir düzenmiş gibi. Bu gerçeğe karşın, ortaklaşım hareketinin sosyalizmi güncelleme girişimi olmadığı titizlikle vurgulanır.

Ostrom'unki gibi devlet ve piyasaya paralel, sosyal demokrat bir alternatif sunan ortaklaşım anlayışından farklılaşan kuramlardan da söz etmeliyiz. Bu yeni perspektifi, savunucularının ifade ettiği kapitalizm karşıtı duruş biçimlendirir. Sık görülmemekle birlikte ortaklaşım ile komünizm arasında olumlu bağlar kuranlara da rastlanır (örn., Hardt, 2017:158). Ortaklaşım vurgusuyla birlikte meta karşıtlığı, bu yaklaşımlarda öne çıkan iki önemli öğedir.

Kapitalizm karşıtı bir yaklaşımda ortaklaşım, devlet ve piyasa dışında, onlardan özerkleştirilmiş, yeni bir üretim tarzıdır. Toplumsal işbirliği, eşit erişim ve ortak paylaşım ilkelerine dayanan yeni bir toplumsallık biçimidir. Bir yandan üretim etkinlikleri üzerinde topluluğun özdenetim sağladığı, aynı zamanda da çitleme çabalarına birlikte karşı çıkmaya elverişli bir toplumsal zemindir (Caffentzis ve Federici, 2017: 133, 140).

Ortaklaşım pratiklerinde, meta-dışı toplumsal üretim sistemleri örgütlenir. Bunun anlamı, ortaklaşımın meta olarak değer üretmemesi, piyasa mantığına uzak durması,

ticari amaçlar gütmemesidir. Ostrom'un modelinde, bir balıkçılık alanı, yukarıda gördüğümüz ilkeler uygulandığında bir ortaklaşım"dır. Ama orada kurallara uygun olarak balık tutan balıkçıların tuttuğu balıklar ortak değildir, kaynaktan yararlananlar yakaladıkları balıklarla ilgili istedikleri kararı verebilir. Ortaklaşım sistemindeyse, fiziksel kaynakların yanında kaynaktan elde edilen ürünler de paylaşım konusudur. Balıkçılık alanına ek olarak, tutulan balıkların bölüşümü ve dolaşımıyla ilgili kararların da ortaklaşım verilmesi gerekir (De Angelis ve Harvie: 2017: 118).

Bu çerçevede, ortaklaşım, böyle bir ortaklaşım etkinliği sayesinde oluşur. Üreticiler kaynakları, üretim araçlarını, üretimi, elde ettikleri ürünleri, bunların bölüşümünü ve dolaşımını ve karar alma sürecini demokratik ve yatay bir örgütlenme içinde ortaklaşımırılar. Böyle kavrandığı içindir ki ortaklaşım kendi dışındaki sermayeye karşı mücadele yürütülen, sermaye düzeni ile ortaklaşımıcılık arasındaki çatışmanın mevzisi"dır. Ortaklaşım pratikleri, sermayenin alternatifi olan toplumsal güçlerin gelişip serpilmesine olanak sağlar (Caffentzis ve Federici, 2017: 143; De Angelis ve Harvie: 2017: 105, 124-126). Böyle bir ortaklaşım yaklaşımının ortaklaşımıcılık idealiyle örüldüğü söylenebilir.

İlkel birikimden günümüzde çitlemeye

Marx (1976: 873-930), kapitalizmin tarihsel gelişimini incelerken ilkel birikim kavramına başvurur. İlkel birikim iki özelliğiyle anlam kazanıyor: İkincisi, köylünün işçileşmesidir. Bunun koşulunu da sağlayan birincisi ise tarımsal üreticilerin üretim araçlarından ayrılması, koparılmasıdır. Köylülerin yararlandığı tarım arazilerine, ormanlara, balık tuttuğu kıyılara aristokrasi ve burjuvazi tarafından el konulmasıdır. Kendi toprağında, ağaya ait toprakta, devlet arazilerinde ya da açık erişim olan orta mallarında üretim yapan kır nüfusu, geçim araçlarından yoksun kılınca ücretli işçilere dönüştüler. Köylünün erişimine açık araziler, zor kullanma, gasp etme, insansızlaşım, devlete ait olanların satılması ve özel yasalar çıkarma gibi yöntemler kullanılarak sermayenin özel mülkiyetine geçti. Türkiye'deki örneklerini aşağıda göreceğimiz gibi bunlar günümüzde de geçerli yöntemlerdir.

Daha önce yaşamını sürdürdüğü arazinin çiftçiye kapatılarak sermayenin özel mülkiyetine dönüştürülmesi, çitle çevirme ya da çitleme (enclosure) olarak adlandırılıyor. Çitleme yalnızca köylünün geçim ve üretim araçlarının sermaye elinde toplanması sonucunu doğurmaz, aynı zamanda çiftçinin her gün emeğiyle bağ kurduğu doğaya yabancılaşmasına da yol açar. Feodal sömürüyü içeren geçimlik üretimin yerini kırdan ve kentte ücretli emeğin sömürüsüne dayanan kapitalist meta üretimi alır. Çitlenen doğa sermaye birikiminin bir unsuruna dönüşürken köylü topluluğu da doğayla kurduğu bütünsel ilişkiden koparılır. Doğadan elde ettikleriyle daha önce kendisi için ekmek pişiren, yün eğiren köylü, kırdan ya da kentte işçi olarak meta halinde yiyecek ve giyecek tüketicisi haline gelir. Böyle olduğunda, çitleme nedeniyle topluluğun yararlandığı doğadan, işçileşme nedeniyle geleneksel topluluktan ve dolayısıyla o topluluğun o doğayla kurduğu ilişki olarak ortaklaşımından söz edemeyiz artık.

Bu nedenle çitleme, ortaklaşımından ayrı düşünülmemeli. Çünkü çitlenenler

ortaklaşımlardır. Çünkü çitleme, fiziksel çevreyle topluluğun ortaklaştırılması ilişkisi olarak ortaklaşımın o topluluğa kapatılmasıdır. Hardin'in özel mülkiyete geçirme önerisi, sermaye sahibi olmayan toplum kesimlerinin ortaklaşım etkinliğine engel olma girişimidir. Bu bakımdan bir çitlemedir. Ortaklaşım, yalnızca özörgütlenme ve özdenetimle belirlenmiş yeni bir üretim tarzı olarak kavrandığında, çitleme politikası bu tür bir ortaklaşımı sona erdiren ekonomi-politik düzenlemelerdir. Benzer bir durum, ortaklaşımı yalnızca Ostrom'un yönetişimci modeli olarak düşündüğümüzde de ortaya çıkar. Marx'ın incelediği 16. ve 19. yüzyıllar arasındaki İngiltere örnek olayını, ortaklaşımı nasıl kavradığımızı göre çitleme başlığı altına alabiliriz ya da alamayız. Yalnızca 'belirli' türden bir ortaklaştırma ortaklaşımına hayat veriyorsa, onun dışında kalanlara, bu arada İngiliz çitleme (Enclosure of the Commons) yasalarının sermayeye devrettiklerine ortaklaşım diyemeyeceğiz. Marx'ın ilkel birikim dediği süreç yalnızca kapitalizmin tarih öncesi değilse, günümüzde de güncellenmiş biçimleriyle sürüyorsa (Perelman, 2000: 34; Glassman, 2017: 90; De Angelis ve Harvie, 2017: 106) ortaklaşım ve dolayısıyla çitleme kavramını daha esnek ele almak zorundayız.

Ancak kavramsal esnekliğin sınırları da olmalı. Ortaklaştırma ister güçlü ister zayıf biçimler sergilesin, onun önemli bir yönü, ilişki kurulan fiziksel çevrenin korunmasıyla ilgili geleneksel ya da modern yükümlülüklerin ve başka yararlananlara karşı yardımlaşma, karşılıklılık, imce ilkeleri üzerinde yükselen toplumsal sorumlulukların varlığıdır. Bu yükümlülük ve sorumluluklar, diyelim merada sermayedarın taş ocağı kurması gibi çitleme içeren bir saldırı olduğunda birlikte etkinlik olarak bir savunma tepkisi belirlediğinde açık biçimde gözlenebilir.

Kaynaktan yararlanma, geçimlik üretim sınırları içinde kalmalıdır. Çünkü ortak kullanıma açık kaynağın meta üretimi için kullanılması, çitleme etkisi yaratır. Bir bakıma, geçimlik ile meta üretimleri arasındaki fark, Marx'ın belirttiği kendine mal etme (appropriation) ile el koyma (expropriation) arasındaki farktır. Bu ayrıma göre, yararlanma amaçlı olarak ve emek uygulayarak doğadan elde edilenler kendine mal edilir. El koyma, karşılıklılık olmadan ya da aralarında denklik bulunmadan kendine mal etmektir, ki bu hırsızlıktır. İnsanın doğayla metabolik ilişkisi denklik içerirken, feodal beyin toprakla ilişkisi, kapitalistin emek sömürüsü denklik olmaksızın el koymadır (Foster ve Clark, 2018). Ayrıca geçimlik olması, kaynağa verilecek zarardan sakınılmasına yönelik toplumsal yükümlülüklerle uyumludur. Çünkü kaynağın zarar görmesi, yararlananların bağımlı olduğu geçim araçlarının zarara uğramasıdır. Belirtmek gerekir ki, gereksinim artışı ürünün kişiler arasında alışverişe konu olması kabul edilebilir. Bu, meta üretimi ve dolaşımından farklıdır. Metaların üretimi, pazara sunulmak amacıyla değer yaratmaya dayanır. Yardımlaşmanın yerini rekabet, dayanışmanın yerini bireycilik alır. Orada meta alışverişi kişilerin ötesine geçen, fetişleştirilmiş nesnelere el değiştirmesidir.

Demek ki ortak kaynağın hangi amaçla, kimin yararına, kimin çıkarı gözetilerek ve kim tarafından kullanıldığı soruları (Helfrich, 2009: 3), ortaklaşımın kavramsal sınır taşları olarak çıkar karşımıza. Ortaklaşımında, insanların fiziksel kaynakla toplumsal ilişkisi meta üretimi mantığına dayanamaz.

Mülkiyetin rolü

Roma hukukunda çevresel varlıkların hukuki statüsü konusunda birkaç kategoriden söz edilebilir. *Res privatae* aile, özel ilişkiler ve özel mülkiyet alanıdır. *Res publicae*, doğal varlıkların dışında kalan, kamu hizmet binaları, meydanlar gibi kamusal alanlardır. Ekolojik ortaklaşımın bakımından asıl önemlileri ise şu iki kavram, *res communes* ve *res nullius* (Ricoverti, 2013: 37). Her ikisi de doğanın verdiklerini adlandırıyorlar, her ikisi de üzerinde özel mülkiyet bulunmadığını ifade ediyor. Ama aralarında önemli bir fark var. *Res communes* kimsenin üzerinde özel mülkiyet kuramadığı, devlete de ait olmayan ve doğaları gereği kimsenin olmayan ve herkese ait olan, birisi yararlanınca değeri eksilmeyen hava, akarsu, deniz ve kıyılardır. *Res nullies* ise vahşi hayvanlar ve işlenmemiş topraklar gibi sahihsiz şeylerdir. Henüz üzerinde özel mülkiyet kurulmamış olmakla birlikte, günün birinde sahiplenilmesi mümkün olan doğal varlıklardır (Dardot ve Laval, 2108: 16). Örneğin, geyiği yakalayan onu kendine mâl eder. Öte yandan *res communes* olarak deniz kimseye ait olmasa da yakalanan deniz balığı sanki sahihsiz şeylerdenmişçesine balıkçı tarafından sahiplenilir.

Res communes ile ortaklaşım arasında ilişki kurmak daha kolay görünmekle birlikte, ortaklaşım mülkiyet biçimine bağlı olmadan da ortaya çıkabilir. Sahipsiz araziler ortaklaşımına uygun olduğu gibi, İstanbul'da Gezi Parkı örneğinde gördüğümüz üzere bir kamusal alan da siyasal ve toplumsal etkinliklerle ortaklaşım kılınabilir. Ya da özel bir mülk olarak çiftlik, sahibinin de üyesi olduğu bir toplulukla birlikte tarım ortaklaşımına dönüştürülebilir. Topluluğun kendisi ortaklaşım için özel mülk edinebilir. Toprak ağasının rızasıyla da köylüler araziye ortaklaşımına çevirebilir. Dolayısıyla, Hardin'in ileri sürdüğünün tersine, toplumsal etkinliğin konusu olan varlığın özel ya da kamu mülkiyetinde olması, onun paylaşımcı kullanımına ve ortaklaştırılmasına kategorik bir engel değil.

Ancak günümüzde özel mülkleri sahibinin rızasına aykırı biçimde ortaklaşımına çevirme örnekleri bir elin parmakları kadar sayılıdır. Bir şahıs ormanının ya da özel arazideki bir zeytinliğin işgal edilerek ortaklaştırıldığı örneklere rastlamıyoruz pek. Bu bakımdan ele alınırsa Hardin'in özelleştirme/çitleme önerisi kendi içinde son derece işlevsel. Bunun nedeni, mülkiyetin kişilerle şeyler arasındaki bir ilişkiden ziyade devletin güvence altına aldığı bir toplumsal ilişki olmasıdır. Mülk sahibinin talebi doğrultusunda devletin zor yöntemleriyle, mahkeme ve cezaeviyle koruduğu özel mülkiyet biçimlerinden ortaklaşım türetmek zordur.

Bu saptamalar göz önünde tutulduğunda, ortaklaşımın mülkiyet yapısından tümüyle bağımsız olduğunu ileri süren bir görüş yanlıcı olur. Doğadaki varlıkla kurulan ortaklaştırma ilişkisi var olan üretim tarzının iktisadi, siyasi, hukuki yapıları içinde yükselir. Özel mülkiyetin ilahi bir emir gibi korunduğu kapitalizmin, ortaklaşımın serpilmesi için uygun olduğu görüşü sorgulamaya açıktır bu bakımdan. Kaldı ki kapitalist devlet kamu yararına ayrılmış bir yeri özel mülkiyet olarak devredebilir. Yanı sıra, kapitalizmde kamu malı sayılan yerlerde ortaklaşımın inşa ederek meta üretilmesi piyasa ilişkilerini yeniden üretmek olur. Dahası, kamuya açık yerlerin ortaklaşım topluluğunun dışındaki halka kapatılması söz konusu olduğunda ortaklaşım düşüncesi de yara alacaktır.

Türkiye’de çitleme politikalarından örnekler

Buraya kadar sürdürülen tartışmalar gösterdi ki ortaklaşımın ne anlaşıldığı, çitlenen şeyin ne olduğunu ortaya çıkartıyor. Türkiye’de çitleme politikalarıyla ilgili buradaki araştırmanın nesnesini belirlemek için ortaklaşımı inceledim. Ancak görüldüğü gibi ortaklaşım, ilgili yazında belirsiz ya da çokanamlı (ambiguous) ya da içeriği birbirinden oldukça farklı biçimlerde doldurulan bir kavram. Böyle olunca ortaklaşım/çitleme yazını ekseninde Türkiye’de uygulanan politikaları çözümlenmeye çalışmak, kuramsal açıdan oldukça güç bir araştırma çabası.

Bu güçlüğü aşmak üzere ekolojik ortaklaşımı, daha minimalist bir pencereden ele aldım. Doğal varlıkla topluluğun yükümlülüklerine dayalı etkileşimi. Bu yükümlülükler gerektiğinde ortak kararlar almayı, birlikte etkinlikler yapmayı, tehditler karşısında ortaklaşımı savunmayı kapsıyor. Bunlar aynı zamanda birer ortaklaştırma pratiği. Bu gibi bir etkileşim, öngörülebileceği gibi genellikle yerel ölçekte kurulabilir. Üretim yapılan durumda, ortaklaşımın ağırlıklı olarak kişilerin elde ettiği ürünü kendine mal ettiği geçimlik üretimden, ürünün, üretim süreci ve araçlarının da ortaklaştırılmasına kadar farklı biçimleri olabilir. Daha önce gördüğümüz gibi, meta üretimine geçildikçe topluluğun fiziksel çevreye ve topluluğa karşı yükümlülükleri, doğal varlıkla ve topluluk içinde karşılıklılık ilişkisi sönümlendiği için ortaklaşım da eriyip yok olur.

Çitleme ise ortaklaşımın sermaye yararına, özel çıkarlar için ortak yararlanmaya kapatılmasıdır. Buna ek olarak, sermayeyle devletin, erişime açık yerleri halka kapatması da söz konusu. Bu ise açık erişim alanların ortaklaşımına dönüştürülme olasılığını ve potansiyelini ortadan kaldırır. Bu bakımdan bir çitleme etkisi ortaya çıkar. Ortaklaşımı/ çitlemeyi böyle ele almam, ortaklaşım yazınındaki çokanamlılığını gidermez, hatta belki artırıyor da olabilir. Yine de böyle bir kuramsal çerçeve kanımca, bu araştırmada akademik bir hatta kalmayı sağlayacaktır.

En son kaldığımız yerden devam edelim. Türkiye’nin ekolojik ortaklaşımının hukuki zemini nedir? Ekolojik ortaklaşımın bağlamında, mevzuatta, “devletin hüküm ve tasarrufu altında olan yerler” ifadesi bulunur. Bunlar, sahipsiz yerler ile orta mallarını kapsar (Medeni Kanun, m.715; Kadastro Kanunu, m.16; Mera Kanunu, m.4; Köy Kanunu, ek m.12). Devlet ormanları (Kadastro Kanunu, m.16/d) ile sahipsiz mallar arasında sayılan kıyılar ve madenler de devletin hüküm ve tasarrufu altındadır (Söyler, 2011: 60). Gerçekten de Anayasa’da kıyılarının ve doğal servet ve kaynakların devletin hüküm ve tasarrufunda olduğu vurgulanmıştır (Anayasa, m.43 ve 168).

Sahipsiz yerler; kullanımı için ayrıca bir tahsise (o işe ayırmaya) gerek olmadan herkesin yararlanmasına açık olan yerlerdir. Bunlar kaya, tepe, dağ, buzul gibi tarıma elverişli olmayan yerler, bunlardan çıkan kaynaklar, deniz, göl, nehir gibi sular (Medeni Kanun, Kadastro Kanunu), kıyılar (Kıyı Kanunu) ve doğal servet ve kaynaklardır (Maden Kanunu). Sahipsiz yerlerin tapu sicilinde kaydı yoktur. Bunlar üzerinde hiçbir şekilde özel mülkiyet kurulamaz (Medeni Kanun, m.715). Anlaşılacağı üzere, devletin hüküm ve tasarrufunda olan varlıklar, Roma hukukunun *res communes* ve *res nullies* karması olmakla birlikte ikincisinden üzerinde mülkiyet kurulamaz ilkesiyle ayrılıyor.

Orta malları; mera, yaylak, kışlak, otlak, harman, panayır yeri, köprü ve meydanlar gibi herkesin ya da halkın bir kısmının ortak yararlanmasına ayrılan yerler. Dağ, tepe gibi sahihsiz yerlerden farkı, orta mallarının tahsis edilerek kamunun yararlanmasına bırakılmış olmasıdır. Tahsis ya devlet tarafından yapılır ya da örf ve adete göre halk kadimden bu yana o yerden yararlanıyordu için orası onlara tahsisli sayılır. Her ne kadar yararı kamuya ait yerlerden söz ediyor olsak da meydanlardan herkes yararlanırken mera, yaylak, kışlak gibi orta mallarından ancak oradaki köy ya da belediye halkının yararlanması söz konusu.

Türkiye’de orman sayılan yerlerin binde birinden azı özel mülkiyete ait arazidedir, gerisi tümüyle devlet ormanıdır. Devlet ormanları, devletin mülkiyetindedir ve mülkiyeti devrolunamaz (Anayasa, m.169). Yani ormanlar, kural olarak satış, takas vb. yöntemlerle özel mülkiyete geçirilemez. Hazine arazileri ise devletin özel (tapulu) mallarıdır, satılabilir.

Yukarda vurgulandığı gibi, özel mülkiyet alanlarında ortaklaşım kurmak zor. Devletin hüküm ve tasarrufunda ya da mülkiyetinde bulunan yerlerde görece daha kolay ortaya çıkabilir. Ama bu durumda da doğadaki varlığın ‘iktisadi değeri’ devletin gözetiminin derecesini belirliyor. Bu ise ortaklaşımın önünde bir engel. Siyasal iktidarlar, değerli bir varlığın yoksulların elinde kalmasına yanaşmazlar; sermaye birikimine, ‘kalkınmaya’ katkısı olsun isterler. Ayrıca ortaklaşımın zayıf olduğu yerlerde halkın direnç geliştirmesi de güç olduğundan devletin gözetim ve denetiminde çitleme kolaylıkla başarılabilir.

Meraların ve yaylaların çitlenmesi

Türkiye’de tarihsel olarak ekolojik ortaklaşımın en uygun örnek meralardır. Mera, yaylak ve kışlaklar çok eskiden bu yana köy topluluğunun hayvancılık etkinlikleri için yararlandıkları yerler. Sosyolojik olarak ve mevzuata göre de bu yararlanmanın kendisi orasının bu etkinliğe terk edilmesi için yeterli. Ayrıca gereksinime göre çeşitli incelemelerden sonra, mera, yaylak ve kışlaklar köy, birkaç köy ya da belediye halkının ortak yararlanmasına tahsis edilebilir. Yararlanma hakkı sınırsız bir hak değildir. Mera Kanunu’nda, otlatma kapasitesi ve otlatma hakkı düzenlenmiştir. Otlatma Kapasitesi “belli bir alanda ve eşit zaman aralıkları ile uzun yıllar bitki örtüsüne, toprak, su ve diğer tabii kaynaklara zarar vermeden otlatabilecek büyükbaş hayvan birimi miktarını” ifade eder. Tahsis kararında bu kapasiteyi gözeterek çiftçinin otlatabileceği büyükbaş hayvan sayısı otlatma hakkı olarak belirtilir. Aşırı otlatmanın önlenmesi amacıyla, saptanan sayıdan daha fazla hayvan buralara sokulamaz. Kamunun yararlanmasına açık otlak ve çayırılar için de Mera Kanunu’ndaki bu kurallar uygulanır.

Yararlananların yükümlülükleri de var. Köylü, otlatabileceği hayvan sayısını ve otlatma süresini aşamaz, araziye sürüp tarım yapamaz, Köy Kanunu’nun öngördüğü dışında ev, ahır gibi inşaatlar yapamaz. Her biri için ceza yaptırımı öngörülmüştür. Hayvancılık amacı dışında kullanılanın verdiği bir zararın giderilerek meranın eski haline getirilmesi için yapılan harcamalar, zarara yol açandan karşılanır. Hak sahipleri bölgenin ekonomik durumu, otlatma kapasitesi ve otlatma süresi dikkate alınarak saptanan belli bir ücreti, yararlanmanın karşılığı olarak ödemekle yükümlü kılınmıştır (daha önce bedavaydı).

Toplanan bu gelir, yalnızca meraların geliştirilmesi için harcanır. Ayrıca yararlanan çiftçilerin mera, yaylak ve kışlakların bakımı ve iyileştirilmesi giderlerine, nakdi ve işçilik olarak katkıda bulunmaları istenebilir.

Yararlanma, geçimlik bir etkinliktir. O kadar ki, elde edilen ürün çiftçi ailesinin gereksiniminin üstünde olursa artık ürün, köylerde ve belediyelerde kurulan Mera Yönetim Birlikleri kararıyla satılabilir. Sağlanan gelir de üretimi yapan köylüye bırakılmaz, köy ya da belediyede yalnızca meraların geliştirilmesi için kullanılır.

Bununla birlikte meta üretimine olanak tanıyan pek çok düzenleme ve uygulama meraların çitlenmesiyle sonuçlanır. Yasaya göre meralar hayvancılık yapan şirketlere kiralanabiliyor. Dahası, 2013 yılında yasaya eklenen bir fıkıyla kiralananda hayvancılık tesisleri kurulmasına da izin verildi. Bu gibi uygulamalarda, yer yer köylünün haklı tepkisini de görüyoruz. Lüleburgaz'a bağlı Ahmetbey Belediyesi sınırları içinde, köylünün ortaklaşımı olan meraların şirketlere kiralanması, "meralar halkındır, satılmaz" sloganı eşliğinde bir yürüyüşle protesto edildi. Köylülerin gereksinimini bile ancak karşılayan meraları 25 yıllığına kiralamak için 69 şirket sıraya girmişti (*Evrensel*, 3 Kasım 2014). ABD'de sürü sahiplerinin merayı fiili olarak, gasp ederek çitlenmesinin yasaya uygun bir benzeridir Türkiye'deki bu tür uygulamalar.

Önemli bir bölümü, 2002 yılından bu yana iktidarda olan AKP hükümetleri döneminde yapılan değişiklik ve eklemelerle, çeşitli yatırımların yapılması için tahsis amacı değiştirilerek yani mera, yaylak ve kışlak olmaktan çıkarılarak bu yerlerin çitlenebilmelerine olanak tanınmıştır. Daha önce mera, yaylak ve kışlak olarak ayrılan yerlerde, taş ocağından petrole kadar her türlü madencilik etkinlikleri, turizm yatırımları, petrol ve doğal gaz boru hatları, afet bölgeleri kapsamında yerleşim yerleri, jeotermal enerji kullanan seralar, endüstri, teknoloji geliştirme ve organize sanayi bölgeleri, serbest bölgeler ve elektronik haberleşme altyapıları yapılabilmektedir. Benzer biçimde, mera, kışlak ve yaylaklar Cumhurbaşkanınca kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilan edilebilmektedir. Bunun anlamı köylünün yasaya göre ahır yapamadığı yerde inşaat şirketlerinin dizi dizi özel mülk konutları inşa etmesidir. Tüm bu yatırımları yapacak kişiler, kuruluşlar ya da şirketler mera, yaylak ve kışlağın bu niteliğinin değiştirilmesi için talepte bulunurlar. Tahsis karar değişikliğinden sonra da meranın varlığına son veren şirketin bu fiil için vereceği karşılık, yalnızca 20 yıllık ot geliri tutarını devlete ödemesidir. Endüstri, organize sanayi vb. bölgeler kuruluyorsa o kadarı da alınmaz. Şirketler için kârlı, kalem kalem sayılan tüm bu yatırımlar nedeniyle doğanın yok edilmesi, köylülerin geçimini nasıl sağlayacağı, ortaklaşımın ortadan kalkması, hayvan üreticiliğinin sona ermesi gibi sorunlar yasa koyucunun ilgisini çekmemiş olmalı.

AKP'nin düzenlemelerde yaptığı değişiklikler bu kadarla da kalmaz. Kanal İstanbul projesi için de tahsis amacı değişikliği yapılmıştır. 2016 Nisan ayında, 6704 sayılı yasayla Mera Kanunu'na bir madde eklenir. Buna göre, proje alanında kalan mera, yaylak ve kışlakların bu nitelikleri Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığınca Mera Kanunu'nun hükümlerine bağlı kalınmaksızın resen kaldırılır. Böylece, bir rant yaratma ve paylaşma projesi olan Kanal İstanbul proje alanında kalan mera, kışlak ve yaylaklar çitlenir.

Bir benzeri, Yeşil Yol ile birbirine bağlanacak Doğu Karadeniz yaylarında gerçekleşiyor. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Eylem Planı'na (2014) göre, Yeşil Yol sayesinde bölgedeki yaylalara kolay erişim sağlanacaktır. Böylece bölgenin başta su olmak üzere, madenleri, enerji kaynakları, biyolojik çeşitliliği, gen kaynakları, yayla, kış ve spor turizmüne uygun doğal değerleri ekonomiye kazandırılacaktır. Plan'da yöre halkının geçiminin ekosisteme sıkı sıkıya bağlı olduğu, ama özensiz kullanımın tahribata yol açtığı vurgusu da yapılıyor. Yöre halkının çevreye zarar verilmesinde katkısı olabilir kuşkusuz, ama yolun tamamlanmasıyla birlikte yukarıda sayılan işlerin yol açacağı onulmaz doğa tahribatı ve dolayısıyla geçim araçlarından tümüyle yoksun kalmaları da yüksek bir olasılık.

Örneğin Plan'da turizm potansiyeli bulunan 14 bölgeden öncelikle uygun olanlarının Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri olarak ilan edilmesi planlanmaktadır. Turizmi Teşvik Kanunu'nun 8. maddesine göre, Cumhurbaşkanı kararıyla ilan edilir adı geçen bölgeler. Sınırları belirlenen bölgedeki mera, yayla, göl, akarsu gibi devletin hüküm ve tasarrufunda olan yerler resen Hazine adına tescil edilir. Böylece talebi halinde Türk ya da yabancı uyruklu kişilere ya da şirketlere tahsis edilmesi mümkün olur. Söz konusu turizm bölgesinin tamamı tek bir yatırımcıya tahsis edilebilir. Tek yatırımcı olduğunda değerlendirmeyi Cumhurbaşkanı yapar. İzni alan yatırımcı isterse burasını üçüncü kişilere kiralayabilir, işlettirebilir, haklarını devredebilir. Bölgede yatırım izni alan yatırımcılara ayrıca çeşitli teşvikler verilir. İlgili kamu kuruluşlarının bölgenin yol, su, kanalizasyon, elektrik ve telekomünikasyon gibi altyapı eksiklerini öncelik vererek tamamlaması da yasanın emridir. Böylece daha önce mera, yayla olarak yararlanılan bir bölgeye, turizm yatırımı olarak şirket tarafından tahsis süresi boyunca el konulur. Yaylacı köy topluluğu, artık ancak müşteri olarak ve fiyatını ödeyebilirse bölge sınırlarından içeri girebilir.

Bu bakımdan köylülerin bir kısmının Yeşil Yol'a direnç göstermesinin nedeni anlaşılıyor. Bu direnç yer yer silahlı jandarma birlikleriyle bastırılarak yol açma çalışmaları sürdürülmüştür. Rize, Samistal yaylasında yolu açacak iş makinelerini engellerken Havva Bekar'ın "Devlet nedir? Devlet yok, halk var" (*BirGün*, 11 Temmuz 2015) sözünü dile getirmesi, kimseyi şaşırtmamalı. Çünkü DOKAP Eylem Planı, Yeşil Yol projesi, turizm bölgesi ve teşvikleri, elektriği, suyu ve jandarma zoruyla devlet eliyle yapılan planlı programlı bir çitlemedir.

Ancak yine de komşu yaylalar arasında, hatta aynı yayladan yararlanan köylüler arasında geçirilecek yol konusunda görüş ayrılıkları söz konusu. Ekoturizm ile kendini kurtaracağını sanarak yola olumlu bakanları bir yana bırakalım. Geniş bir yaylacı topluluk olarak hayvanlarla birlikte yayladan yararlanma azalınca, yaylada dayanışma oluşturacak, yardım alacak, birbirine ilaç olacak insan sayısı da azalır. Gerek duyulduğunda hızlıca merkeze inme isteği, dolanan ve uzun süren patikalar yerine kısa bir yolu kullanma talebini besleyebilir (bkz. Yazıcı, 2016: 136-137). Başka türlü söylersek, topluluk çözülürken ortaklaşım da sönümlenir.

Yaylacıların yaylayı savunmasıyla ilgili ilginç bir örnekten de söz etmek gerek. Çamlıhemşin'in Gito yaylasında hayvanların otlama alanında kamp yapanları ve kampçılara yiyecek ve içecek satmak için çadır kuran, kendisi de yaylacı olan kişiyi

yaylacılar kaymakama şikayet eder. Talepleri gerçekleşmeyince çadırın yakılmasıyla sonuçlanan tartışmalar yaşanır. Yaylacılar tarafından ileri sürülen gerekçeler, geçimlerini sağladıkları alanın kamp yapanlarca işgal edilmesi nedeniyle hayvanların otlamasının olanaksız hale geldiği, otlama alanının hayvanlara ait olduğu, dışardan gelenlerin yaylayı çöpleriyle kirlettiği, yiyecek-ıçecek çöplerini didikleyen hayvanların zehirlendiği yönünde (www.diken.com.tr, 6 Ağustos 2018). Yaylanın geçimlik etkinliklere ayrıldığı, hayvanlara ve yaylaya karşı yükümlülük, ticari bir işin yayladan yaralanma amacına aykırılığı gibi konumuz bakımından önemli belirlemeler bunlar.

Öte yandan bu örnek, kapatma ve çitleme açısından da elverişli bir tartışmaya sürüklüyor. Elimizde bir araştırma olmadığından örnekteki yayla için ifade edilen çatışma gerekçelerine dayanarak bir ortaklaşımın var olduğu öncülünden hareket ediyorum. Yayla, yaylacı topluluğun yararlanmasına ayrıldığından dışardan gelen kampçılara kapalıdır. Yaylacının ticari ürün sattığı çadırı ise yaylanın o kısmının çitlenmesidir. Yaylanın kampçılar tarafından kullanılması ve çadırcının kendi çıkarı için bir kısım alanı çitlemesi ile yaylacıların yaylayı amaç dışı kullanmaya kapatması arasında beliren bir çelişki saptayabiliyoruz. Erişime kapatma ile çitleme arasındaki farka da işaret eden bir çelişki. Görüyoruz ki ortaklaşım için “kimseye ait olmayan herkese ait olan” nitelemesi yeterli olmuyor, çünkü ortaklaşımın her durumda herkesin serbestçe erişimi ilkesini içermeye zorunluluğu yok. Kimilerinin yararlanma hakkı bulunurken onların dışındakiler (kampçılar) erişimden yoksun kılınabilir. Nitekim yaylacılar yaylaya ait olduklarını, yaylanın da kendilerine ve hayvanlara ait olduğunu belirtiyorlar. Başkalarının erişimine kapatmanın meşruiyetini sağlayan başka bir ögenin de geçimlik üretim olduğu söylenebilir. Çadırcının işinin de geçimlik olduğunu ileri sürecekler olabilir de o iş, yararlanma hakkı olan topluluğun haklarının ticari çıkar doğrultusunda ihlalidir. Yine de topluluğun meşru geçimlik üretimi için bile olsa ortaklaşımı dışardan gelenlere kapatmanın mümkün olmasının, ortaklaşımın mantığına aykırı olup olmadığı konusu ilgili yazında tartışmaya açık.

Ormanların çitlenmesi

Tarım ve Orman Bakanlığı'nın 2015 rakamlarına göre Türkiye'nin %28,6'sı ormanlık arazidir. Orman köylüsü, ormanın içinde ya da bitişiğinde bulunan köylerde yaşayanları ifade eder. Rakamlar biraz eski olmakla birlikte 7 milyon dolayında orman köylüsü, 20 bin kadar orman köyünde yaşamaktadır. Ama geçimini ormandan sağlayan köy sayısı, yaklaşık 1100'dür. Bu rakamın yarısını da, orman ürünleri ikincil gelir kaynağı olan köyler oluşturuyor. Bu nedenle orman köylülerinin ağırlıklı çoğunluğunun, işçilik, çiftçilik, hayvancılık, küçük meta üretimi ve ticaretle geçindiği söylenebilir (Çağlar, 2014: 174-175). Köylünün geçim için ormancılık etkinliği zayıf olunca, yani yaşamını sürdürmesi doğrudan ormana bağlı olmayınca ormanla etkileşimle belirecek ortaklaşım örnekleri de cılız kalıyor. Yine de orman köylülerini kalkındırma kooperatifleri bu açıdan yeniden gözden geçirilebilir. Bu yapılırken “devlet, ‘orman köylüleri’ni orman ekosistemlerini işletme düzenine bağlamayı amaçlamaktadır” (Çağlar, 2014: 179) görüşü de yabana atılmamalı. Öte yandan, yaşam alanı olarak ormana yönelik endüstriyel tehditler karşısında, ortaklaşa kararlaştırılıp ortaklaşa eyleyen köylülerin savunma tepkileri ortaklaşım evrilebilir. Orman köylülerini kuşkusuz ormandan yararlanıyorlar, ama açıktır ki her yararlanma ortaklaşım değildir.

Çitlemenin de ortaklaşım ile olan bağıntısını biliyoruz. Bu durumda ormanın içinde ya da bitişğinde yaşayan orman köylülerinin ekolojik ortaklaşım geliştirme olasılığı ve potansiyelinden yola çıkarak ormanlardaki çitleme etkisini araştırabiliriz.

Az önce vurguladığım Turizmi Teşvik Kanunu'nun aynı maddesi, mera, yaylak ve kışlak arazileri yeterli olmadığında, Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri içinde bulunan orman alanlarının da talep eden yatırımcıya tahsis edilmesini öngörmektedir. Bunun için orman alanının sunduğu iklim, çevre, topografya, rakım ve jeotermal kaynak koşullarının, kıyılara açılan kısımlarda da kıyının coğrafi ve fiziksel özelliklerinin uygun olması yeterlidir. Böylece turizm bölgesi sınırları içindeki ormanlık alanda, sağlık, termal, kış, golf, spor, yayla, kırsal, kıyı, kruvaziyer ve yat turizmi için tesisler yapılacaktır. Yukarıda saydığım teşvikler ve altyapı kolaylıkları gibi hükümler bu durumda da geçerlidir.

Anayasa'da ormanların kamu yararı dışında bir kullanım hakkına konu olamayacağı vurgulanır. Bir başka deyişle, çeşitli amaçlarla kullanım hakları tanınırsa, kamunun yani herkesin yararlanmasına açık biçimde düzenlenmesi gerekir Anayasa'nın amir hükmüne göre. Bu kural geçerli olduğunda orman, diyelim piknik, spor ya da yürüyüş yapmak, temiz hava almak, doğayla ilişki kurmak isteyen herkesin erişimine açık olacaktır. Oysa Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri ilan edilen yerlerde olsun, öteki orman içi turizm ve spor tesislerinde olsun işletilen tesisler bu niteliği karşılamaz. Yatırımcı buraları çitleme etkisi olacak biçimde sermaye sınıflarının, yüksek gelir gruplarının erişimine açarken emekçi sınıfların, dar gelir gruplarının, orman köylüsünün erişimine kapatmış olur.

Dahası Orman Kanunu'na göre ormanda sermayedarın her türlü madencilik girişimlerine izin verilir (m.16). Aynı kanuna göre, ormandan "ticaret amacıyla olmaksızın kendi ihtiyacı için toprak, kum ve çakıl çıkarmak" yasaktır. Ama madencilik işi olarak taş ocağı açmak serbesttir. Ormana ve yakınındaki yerleşik topluluğa zarar veren taş ocakları, kapatılmaları ve ormanın korunması yönündeki yerel taleplere karşın işletilmeye devam eder. Kocaeli-Halidere'de köylülerin yıllardır süren tepkisine karşın 13 yıldır çalıştırılan taş ocağı, ancak heyelan tehlikesi üzerine kapatılmıştır (Gülezer, 2018). Madencilik yanında ormanlarda yapılacak başka işler ve tesisler listesi de var: Ulaşım, enerji, haberleşme, su, atık su, petrol, doğalgaz, altyapı, katı atık bertaraf ve düzenli depolama tesisleri, devlete ait sağlık, eğitim, adli hizmet ve spor tesisleri ile cezaevleri. Bu işler için ormanın kullanılmasına 49 yıl izin verilir, bu izin 99 yıla kadar uzatılır (m.17).

Enerji arz güvenliği, dışa bağımlılığı azaltma, teknoloji dönüşümü gibi gerekçelerle Ekonomi Bakanlığı tarafından desteklenmesine karar verilen 'stratejik yatırımlar', orman arazisinde kurulabilir. Yalnızca ormanlarda değil, kıyılarda, derelerde, meralarda, yaylalarda da gerçekleştirilebilir. Madde 80 olarak bilinen düzenlemeye göre, bu yatırımlar için ilgili Hazine taşınmazının kullanım hakkı 49 yıllığına sermayedara bırakılır, hatta talep ederse bedelsiz olarak yatırımcıya devredilir. Ayrıca kurumlar ve gümrük vergileri muafiyeti, sigorta primi işveren hissesi ve enerji tüketim harcamalarının %50'si 10 yıl boyunca devletçe karşılanır. Personeline ücret desteği bile sağlanır. Tüm bunlara karar verme ve uygulama yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. Bu

yatırımlar, çevrenin korunması amacıyla mevzuatta öngörülen tahsis, tescil, izin ve ruhsatlardan muaf tutulabilir (6745 sayılı Kanun, R.G., 7 Eylül 2016). Düzenlemenin çitleme etkisi açık. Çeşitli giderleri halkın bütçesinden karşılanan bir yatırım için, kamu varlığı olan bir arazi bedelsiz olarak sermayeye verilmekte, o varlıktan halkın şimdi ya da gelecekte yararlanması olanaksız kılınmaktadır.

Yanan/yakılan orman arazisi üzerinde mevzuat izin vermediği hâlde otellerin, villa sitelerinin inşa edilmesi de çitleme etkisi yaratır. Burada uygulanan, fiili durum yaratma ya da kamu malını gasp etme yöntemidir. Yanan orman alanının yeniden ormanlaştırılması zorunluluğu Anayasa'da ve yasalarda açıkça belirtilmiştir. Oysa özellikle kıyı bölgelerinde yanan ormanlık arazi imara açılıp turizm sermayesinin emrine verilmektedir.

Çeşitli yatırımlara izin verilerek orman arazisine halkın erişimi olanaksız kılınırken 'orman ürünü' kategorisine sokulan dikili ağaçların kereste ve orman ürünleri tüccarları tarafından 'ekonomiye kazandırılması' da sağlanmıştır. Orman işletmelerinin kestiği ağaçları tomruk olarak satması bilinen bir uygulama. Buna ek olarak, Orman Kanunu'nun 30. maddesinde yakınlarda yapılan bir değişiklik (R.G., 28 Nisan 2018) dikili ağaçların açık artırma ile beş yıllık dönemlerle satılması kuralı getirilmiştir. Tüccarın dikili ağacının gölgesine bile erişebilmek olanaksızdır artık.

Devletin hüküm ve tasarrufunda olan yerler, eğitim amacıyla belirli bir kesimin yararlanmasına ayrılabilir mi? Cumhurbaşkanınca vergiden muaf tutulan kimi vakıflardan sonra kimi derneklere de kamu taşınmazlarının bedelsiz olarak verilmesini öngören düzenleme 11 Eylül 2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Koç üniversitesi gibi pek çok vakıf üniversitesi ormanlık yerlerde ya da Hazine arazileri üzerinde kurdukları üniversiteleri kâr getiren bir şirket gibi zaten işletiyorlar. Yönetmeliği değiştiren yeni kurullarla birlikte Cumhurbaşkanınca kamuya yararlı olduğuna karar verilen dernekler, devletin hüküm ve tasarrufunda olan yerlerde kullanma iznine ve Hazine mülkiyetinde olan yerlerde kullanma hakkına sahip olabilecekler. Böylece, kıyıda, merada, yaylada, orman içinde bulunan yerleri 49 yıllığına bedelsiz olarak elde ederek eğitim kurumları ve yurt binaları inşa edebilecekler. Turizm, enerji vb. yatırımlarla bu gibi eğitim yatırımlarından sağlanan yararın, kamu yararı olup olmadığı konusu oldukça tartışmalıdır.

Çeşitli uygulamalarla orman köylüsü de köylülerinin kalkındırılması başlığı altında, orman arazilerinin özel çıkarlar için kullanılmasına yönelik özel mülkiyetleşme düzenine ortak edilirler. Yoksul köylünün barınma gereksinimi için ve ayrıca okul, köprü, sağlık ocağı gibi köyün ortak gereksinimleri için ormandan kerestelik tomruk elde edilmesine olanak sağlanması yerinde uygulamalar (Orman Kanunu, m.31). Ancak orman arazisinin parsellenip satılarak köylünün özel mülkiyetine geçmesi bambaşka bir duruma yol açar. Anayasa'da, Orman Kanunu'nda ve Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun'da bunun yol ve yöntemi belirlenmiştir. Orman Kanunu'ndaki madde numarasıyla 2/B olarak bilinen bu düzenlemeye göre 'orman niteliğini yitirmiş' yerler orman sınırları dışına çıkarılır önce. Arazinin orman niteliğini sürdürmediğine dair

tespitler haklı olarak tartışma yaratır. Sonra da bu yerler orayı kullanmakta olan orman köylüsüne satılır.

Anayasa Mahkemesi 1989 ve 2002 yıllarında verdiği iki kararda, buraların orman köylülerinin yararlanmasına bırakılabileceğini ama orman niteliğini yitirmiş olsa bile onların özel mülkiyetine geçirilemeyeceğini vurgulamıştır (Çağlar, 2016: 210-211). Gerçekten de orman köylüsünün yararlanmasından farklı olarak özel mülkiyet ilişkisi, çitleme etkisi yaratır. Özel mülkiyet, arazi üzerinde kişiye bağlanmış, başkalarını yoksun kılan bir haktır. Anayasa Mahkemesi, o kararlarında bu yerlerin orman köylüsü olmayanlara satışını da Anayasa'ya aykırı bulmuştur. Oysa bu kararlara rağmen, orman köylüsünü kalkındırmaya ilişkin yasaya göre 2/B statüsündeki yerlerde kentsel dönüşüm projeleriyle konutlar yapılması da, Orman Kanunu'na 28 Nisan 2018'de eklenen maddelere göre bu yerlerin takas, satış, arazi toplulaştırma yöntemleriyle orman köylüsü olmayanların özel mülkiyetine geçirilmesi de mümkün.

Kıyıların ve suların çitlenmesi

Anayasaya göre, devletin hüküm ve tasarrufunda olan “deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.” Ama sular ve kıyılar için de uygulamadaki durum, mera ve ormanlarda olduğu gibi anayasal kurallarda belirtilen durumdan çok farklıdır.

Türkiye’de topluluğun kıyıyla ilişkisini bir ortaklaşım olarak nitelemeye uygun pratiklere pek rastlanmıyor. Belki İztuzu Kumsalı örneği bu çerçevede ele alınabilir. Kumsaldan yararlananların kıyı ekosistemine yönelik yükümlülükleri çerçevesinde ortaklaşa kararlar ve eylemlerle gerçekleştirdikleri bir ortaklaşım pratiği olarak tartışılabilir.

Özel Çevre Koruma Bölgesi alanı içinde bulunan İztuzu Kumsalı'nın, işletme ve işletme hakları Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından önce bir vakfa verilir. O vakıf da kumsalı bir şirkete kiralar. Bu gelişmeleri tepkiyle karşılayanların oluşturduğu İztuzu Kumsalı'nı Kurtarma Platformu, kâr amacı güden bir işletme zihniyetiyle ne kumsalı yumurtlama alanı olarak kullanan caretta caretta'nın ne doğal ve kültürel varlıkların ne de bir bütün olarak kumsalın korunabileceğini vurgular. Uygulamadan vazgeçilmesini talep eder. İmza kampanyası düzenler. Bakanlık işlemleri idare mahkemelerinde dava edilir. Altı ay kadar süren bu gelişmelerden sonra şirketin bir gece traktörlerle kumsalı ele geçirmek istemesi üzerine, platform üyeleri kumsalda geceli gündüzlü süren çadır nöbeti başlatırlar. Mahkemeden lehte gelen bir ihtiyati tedbir kararı üzerine 11 gün süren nöbete son verirler. (bkz. Çoban, Özlüer, Erensi, 2015: 404-405). Bakanlık geri adım atar, kumsalda deniz kaplumbağaları, biyolojik çeşitlilik, kirliliğin önlenmesi konularında araştırma yapılması için kumsalı üç yıllığına Muğla Üniversitesi'ne tahsis eder. Bu tahsisten iki hafta sonra da üniversite, kumsalın işletmesini Dalaman, Ortaca, Köyceğiz Turistik Otelciler ve Turizm İşletmecileri Birliği'ne devreder (*Milliyet*, 8 Haziran 2015).

Kıyıların işletmecilere kiralanması yaygın olduğu gibi, yasalara aykırı olarak otel ve motellerin müşterisi olmayanları kıyıda yararlandırmama uygulamalarına da çok sık

rastlanıyor. Çeşitli yerlerde belediyeler de kıyıdan yararlanmayı giriş ücreti ödeme koşuluna bağlamışlar. İztuzu örneği kalıcı bir sonuç üretememiş olsa bile, kıyıların özelleştirilmesine ve ticarileştirilmesine, belediyenin, işletmecinin ya da otelin iyi birer müşterisi olunarak değil, ortaklaştırma çabası geliştirerek engel olunma olasılığını göstermiştir.

Orman başlığı altında vurguladığım gibi, Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri'nde kıyı, yat ve kruvaziyer turizmi için tesisler yapılır. Enerji üretimi, teknoloji geliştirme gibi 'stratejik yatırımlar' için kıyıları ve akarsular 49 yıllığına şirketlere verilir. Uygun görülen vakıfların ve kamu yararına çalışan derneklerin kıyıda 49 yıl süreyle işletecekleri eğitim ve yurt tesisleri kurmaları mümkündür. Tüm bunların yanı sıra içme ve kullanma suyu rezervuarının yakınında madencilik yapılabilir (Maden Kanunu). Kıyıyı doldurarak yol, havalimanı, konut yerleşimleri yapıldığına dair pek çok örnek sayılabilir. Ayrıca koruma altındaki sulak alanlar da sermaye sahipleri için meta üretimine açılabilir. Bir ekosistem olan sulak alan, ilgili yönetmeliğe göre, "başta su kuşları olmak üzere canlıların yaşama ortamı olarak önem taşıyan bütün sular, bataklık, sazlık ve turbiyeler ile bu alanların kıyı kenar çizgisinden itibaren kara tarafına doğru ekolojik açıdan sulak alan kalan yerleri" belirtir. Peki sulak alanlar sermayenin emrine nasıl verilir? Örneğin Aliğa Çatlidere köyü yakınlarındaki sulak alan, vali başkanlığında toplanan İzmir Mahalli Sulak Alan Komisyonu kararıyla sulak alan olmaktan çıkarılır. Ardından da o alanda yat yapım tesisi kurulmasına izin verilir (Akdemir, 2018). Sayılan tüm bu örneklerde mevzuata göre halkın erişimine açık olması gereken yerler, sermaye birikiminin unsurlarına dönüştürüldüğü içindir ki çitleme etkisi söz konusudur.

Akarsular üzerine yapılan irili ufaklı hidroelektrik santrallerin (HES), köy topluluklarının sudan yararlanmasını olanaksız kıldığını biliyoruz. Çoğu köy topluluğu için su, yaşamı sürdürmek, geçimlik üretim ve kültürel ilişki gibi pek çok yönden önemli. İlgili yönetmeliğe göre, elektrik üretimi için akarsuların 'kullanım hakları' 49 ya da 99 yıllık sürelerle yatırımcı şirkete bırakılır. Hukuken sahipsiz sayılan ve halkın yararlandığı akarsuyun adeta sahibi olur şirket. Uygulamalar göstermiştir ki dereler üzerindeki HES'ler ne köy topluluğu için ne de su canlıları için yeterli su bırakmadan şirket tarafından vahşice sömürülür. Bunun üzerine Türkiye'nin çeşitli yerlerinde HES karşıtı yoğun tepkiler ve çeşitli eylemler geliştirilmiştir.

Büyük tekne balıkçılığı ve denizde balık yetiştirme çiftlikleri, Marx'ın (1976: 892) söylediği gibi büyük balık tüccarlarının balık kokusuyla birlikte kâr kokusu aldığını gösterir. Balık çiftlikleri, denizin içinde kurulan kafeslerle gerçek anlamda bir çitle çevirmeye dayanır. Meta olarak balıklar o tesiste yetiştirilir ve alıcılarıyla buluşturulur. Tesis, denizi kirlettiği için denizden ve kıyıdan yararlanacak herkesin yararlanma hakkını ihlal eder. Yarattığı kirlilik deniz ekosistemine ve deniz balıklarının üremesine ve gelişmesine zarar verir. Bu bakımdan küçük balıkçının geçimlik balıkçılık etkinliğini tehdit eder. Çeşitli örneklerde yerel halkın yürüttüğü mücadelelerle hukuki kazanımlar elde ettiğini görüyoruz. Ayvalık'ta koruma altındaki Ayvalık Adaları Tabiat Parkı alanındaki çiftlikler, Seferihisar, Sığacık'ta 2011 yılından bu yana mücadele edilen orkinos çiftlikleri bu örnekler arasındadır. Anamur, Melleç koyunda başlayan çiftlikleşmeye karşı da mücadele başlamıştır. Bununla birlikte, belediye başkanını karşı

çıkmaaya iten neden, çiftliklerin koydaki turizm yatırımlarını baltalayacak olmasıdır. Oysa, çiftlikler ve turizm yatırımları birbirinden ayrı etkinlikler olmakla birlikte benzer çitleme etkisine sahiptir.

Orman köylüsünün tutumunun önemini vurguladığım yere geri dönmemiz gerekiyor. Ormanların, meraların, suların ve kıyıların yerel yararlanıcıları yükümlülüklerinin yerine bireysel çıkarlarını ön planda tuttıklarında, herkesin erişiminin zarar görebildiği sonuçlar doğuyor. İmar affı, buna yasal zemin sağlayan böyle bir uygulama. İmar Kanunu'na eklenen geçici bir maddeyle (7143 sayılı kanun, R.G., 18 Mayıs 2018), izinsiz ya da ruhsat ve eklerine aykırı olarak 31 Aralık 2017 tarihinden önce yapılmış yapılara imar affı getirildi. Affın 10 milyondan fazla yapıyı, dolayısıyla milyonlarca mülk sahibini ilgilendiren bir yönü var. Böylece gökdelenlerden ve apartmanlardan çeşitli tesislere, otel ve motellere ve küçük inşaat eklentilerine kadar pek çok yapı af kapsamına alındı. Boğaziçi kıyı şeridi ve öngörünüm bölgesi gibi bir iki istisna dışında Türkiye genelinde etkili bir düzenlemedir bu. Bu demektir ki, meralarda, ormanlarda, kıyılarda, göl kenarlarında doğaya karşı işlenen suç olarak değerlendirilebilecek pek çok yapı affedilecektir. Örneğin Trabzon Uzungöl'de bulunan, kimileri hakkında yıkım kararı verilmiş, kesinleşmiş hapis cezası bulunan yüzlerce yapının sahipleri düzenlemeden yararlanmak için başvuruda bulundular. "Uzungöl zaten havuz haline getirildi, af ne ki?" sorusu akla gelebilir. Affın da önemli sonuçları var...

Türkiye'nin her yerindeki bu gibi örneklerde, kural olarak herkesin yararlanmasına ayrılmış yerlerden yararlanmayı sınırlandıran yapılar, imar affıyla birlikte mülk sahiplerinin yol açtığı bir çitleme etkisi doğuruyor. Buraya kadar gördüğümüz pek çok örnekte sermaye sahiplerinin yaptığı çitlemeyi ve çitleme etkisi yaratan yaygın etkinlikleri göstermeye çalıştım. Burada vurgulamak istediğim ise küçük mülk sahiplerinin, çitleme yaratan ve çitleme benzeri etkileri olan uygulamaların ortağı haline gelerek yağma düzeninin yaygınlaşmasına ve toplumsal meşruiyetinin kurulmasına katkıda bulunuyor olmaları. Ayrıca özel mülkiyet düzeninin toplumsal yaygınlığını pekiştirmiş de olurlar. İnsanların kolektif işler yapma ideali yerine mülk sahibi olma hayalinin peşine düşmeleri normalleşerek kolaylaşır.

1950'lerden bu yana yapılan gecekondularını ve 2/B uygulamasını da aynı çerçevede içinde düşünebiliriz. Benzer biçimde Mera Kanunu'nun geçici üçüncü maddesindeki düzenleme de meradaki fiili durumu özel mülkiyetle sonuçlandıran bir özelliğe sahip. Oysa, özel mülkiyet hakkıyla yararlanma hakkı arasında çok açık bir fark var. Orman köylüsü ormandan, mera köylüsü meradan yararlanır, ama miras bırakamaz, mülk edinemez, kısacası köylü yararlandığı araziye el koyamaz (expropriation). Bir köylünün yararlanma ilişkisi bitse bile başka köylülerce yararlanma pratikleri gerçekleştirilir. Sonra gelen köylü kuşaklar yararlanma haklarını korurlar. Böylece şimdiki kuşağın olduğu gibi sonraki kuşakların da ortaklaşım kurma ve sürdürme olasılığı devam eder. Oysa, arazilerin tapulu mülk olarak satışıyla birlikte oralarda ortaklaşım oluşturma olasılığı ve potansiyeli çok zayıflar.

Sonuç

Yukarıda yürütülen tartışmaların birkaç katkısından söz edebiliriz. Çitleme ortaklaşımına

el konulması demek olduğu için önce ilgili yazındaki ortaklaşım tartışmasına girmek gerekti. Ortaklaşım çok kalın çizgilerle çizilmiş bir çerçeve içinde resmedildiğinde, hem uygulanan çitleme politikaları hem de karşıtı olan ortaklaşım siyaseti çok dar bir alanla sınırlandırılıyor. Tersine çok gevşek bir nitelemeyle herkesin erişimine açık olan yerler ve kaynaklar olarak ele alınırsa ortaklaşım, bu kez de ortaklaşım ile doğal varlık arasındaki fark belirsizleşmiş olur. İlk kavrayış çitleme sanki istisnai bir uygulamaymış izlenimi verirken, ikincisi ise doğanın sermaye tarafından ele geçirilmesiyle sonuçlanan neredeyse her müdahalenin çitlemeyle özdeş tutulması hatasını beraberinde getiriyor.

Bu sorunları çözebilmek için ortaklaşımın ayırıcı niteliklerini belirginleştirmeye çalıştım. Bu belirlemler, çitleme ile çitleme etkisi arasında bir açığı oluşturmayı gerekli kıldı. Buna göre, henüz ortaklaşımın gerçekleşmediği ama ortaklaşım potansiyelinin ve ortaklaşım dönüşürülme olasılığının varlığı halinde el koyma işlemi, çitleme etkisi yaratır. Bu bakımdan uygulanan politika araçları aynı olmakla birlikte bunların bir kısmı çitlemeyle sonuçlanırken bir kısmı çitleme etkisine yol açar.

Yazıda ele alınan örnekler göstermiştir ki, politika araçları ve yöntemleri Marx'ın İngiltere örneği için saptadıklarıyla benzerdir. Yasal düzenlemeler, benzerlerin başında geliyor. Ortaklaşım konu yerlerin ve varlıkların sermayenin eline geçmesi, yeni yasalarla ya da eskisinde yapılan değişikliklerle sağlanır. Yasadan aldığı yetkiyi kullanan idarenin düzenleyici işlemleriyle de daha önce köy topluluklarının yararlandığı ortaklaşım arazisi ve akarsular turizm, enerji, sanayi sermayesine devredilir. Satış ve takas yoluyla özelleştirme bir başka yaygın yöntemdir. Günümüzde sermayenin doğrudan gasp ederek el koyması abes karşılanacağı için aslında gasp olan fiili el koymaya çok geçmeden yasa koyucu tarafından af benzeri kılıflar uydurulur. İmar affı, 2/B gibi yöntemlerle küçük mülk sahipleri de kapitalist yağma düzeninin küçük paydaşları haline getirilerek büyük sermayeye sunulan çitleme fırsatlarının toplumsal sessizlikle karşılanmasına zemin hazırlanır.

Yine de çitleme ve çitleme etkisi, karşıtı ya da muhalefetini yaratma koşullarını içinde barındırır. Ortaklaşım görece güçlü bir ortaklaşımaya dayanıyorsa çitleme karşıtı tepkinin o ölçüde güçlü olması beklenir. Çünkü ortaklaşım ile birlikte, ortaklaşım topluluk da hedeftedir. Gevşek ortaklaşımarda ortaklaşımı, boyutunu genişleterek sağlamaştırmanın önemi de burada. Aynısı çitleme etkisi için de geçerli. Çitleme etkisi doğuracak politikalara engel olmak ortaklaşım potansiyelini ve olasılığını gerçekleştirmeyle mümkün olabilir ancak.

Kaynaklar

Akdemir, Ö. (2018, 30 Haziran). "Aliğa'daki Sulak Alana 'Yat İmalat Tesisi' İçin Onay". *Evrensel*.

Bollier, D. (2015). "Komünizmin Yeni Bir Versiyonu Mu Bu?" J. Walljasper (Ed.), *Müştereklerimiz Paylaştığımız Her Şey*. B. Akbulut (haz.) İstanbul: Metis. 29-31.

Caffentzis, G. ve Federici, S. (2017). "Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler". F. Adaman, B. Akbulut, U. Kocagöz (haz.) *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis 2017. 128-143.

Çağlar, Y. (2014). *Hukuksal Kıskaçtaki Ormanlar ve Ormancılık*. Ankara: Barolar Birliği Yayını.

Çağlar, Y. (2016). *Ormanların Gümbürtüsü*. İstanbul: Yeni İnsan.

Çoban, A., Özlüer, F. ve Erensü, S. (2015). "Türkiye'de Doğanın Neoliberalleştirilmesi ve Bu Sürece Karşı Mücadeleler". A. Çoban (Ed.) *Yerel Yönetim, Kent ve Ekoloji: Can Hamamcı'ya Armağan*. Ankara: İmge. 399-456.

Dardot, P. ve Laval C. (2018). "Müşterekin Arkeolojisi," Çev. E. Sarıkartal, F. Taylan. *FelsefeLogos*. Sayı 68, 7-30.

De Angelis, M. ve Harvie, D. (2017). "Müşterekler". F. Adaman, B. Akbulut, U. Kocagöz (Haz.) *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis. 105-127.

Dietz, T., Ostrom, E. ve Stern, P. C. (2003). "The Struggle to Govern the Commons". *Science*, 302, 1907-1912.

Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Eylem Planı. (2014). Ankara: Kalkınma Bakanlığı.

Foster, J. B. ve Clark, B. (2018). "The Expropriation of Nature". *Monthly Review*, 69(10).

Glassman, J. (2017). "İlk Birikim, Mülksüzleştirerek Birikim ve 'Ekonomi-dışı Araçlarla Birikim,'" F. Adaman, B. Akbulut, U. Kocagöz (Haz.) *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis. 77-104.

Gülezer, S. (2018, 5 Ağustos). "Halıdereliler Taş Ocağı İçin Ayaklandı". Erişim: <http://www.demokratkocaeli.com/haber/18661/halidereliler-tas-ocagi-icin-ayaklandi.html>

Hardin, G. (1998). "Extensions of 'the Tragedy of the Commons,'" *Science*, 280 (5364), 682-683.

Hardin, G. (1968). "The Tragedy of the Commons," *Science*, 162 (3859), 1243-1248.

Hardt, M. "Komünizmde Müşterek Olan". F. Adaman, B. Akbulut, U. Kocagöz (Haz.) *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis 2017. 144-158.

Helfrich, S. (2009). "Commons: The Network of Life and Creativity". S. Helfrich (Ed.) *Genes, Bytes and Emissions: To Whom Does the World Belong?* Heinrich Böll Stiftung. Erişim: <http://www.boell.org/web/148-576.html>

Hess, C. ve Ostrom E. (2006). "Introduction: An Overview of the Knowledge Commons". Charlotte Hess and Elinor Ostrom (Ed.) *Understanding Knowledge as a Commons: From Theory to Practice*. The MIT Press. 3-26.

Marx, K. (1976) *Capital*. I. Cilt. Harmondsworth: Penguin.

Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons*. Cambridge: Cambridge Uni. Press.

Perelman, M. (2000). *The Invention of Capitalism*. Durham ve Londra: Duke Uni. Press.

Ricoveri, G. (2013). *Nature for Sale: The Commons Versus Commodities*. Londra: Pluto Press.

Rowe, J. (2015). "Asya Köylerinden ABD Anacaddelerine". J. Walljasper (Ed.) *Müştereklerimiz Paylaştığımız Her Şey*, B. Akbulut (Haz.) İstanbul: Metis. 34-37.

Söyler, İ. (2011). "Kamu Malları Teorisi Açısından Devletin Hüküm ve Tasarrufundaki Yerler". *Sayıştay Dergisi*, Sayı 83, 57-83.

Walljasper, J. (2015). "Müşterekler Toplumu Nedir?" J. Walljasper (Ed.), *Müştereklerimiz Paylaştığımız Her Şey*, B. Akbulut (Haz.) İstanbul: Metis. 23.

YAZICI, T. (2016). "Hemşin Yaşam Derneği adına yaptığı konuşma". *Yaşam Alanına Dokunma -Yeşil Yola Dur De- Sempozyum Kitabı*. Ankara: Yaylaların Kardeşliği Platformu. 136-140.